

Hamza DİBSİZGÖL

Doktora Öğrencisi,
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
PhD student,
Recep Tayyip Erdoğan University, Institute of Social Sciences
Bitlis, Türkiye
hamza_dibsizgol21@erdogan.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6179-9061
ROR ID: <https://ror.org/00jga9g46>

Doç. Dr. Recep ERKOCAASLAN

Çankırı Karatekin Üniversitesi
Çankırı Karatekin University
recepkoacaaslan@karatekin.edu.tr
Çankırı, Türkiye
ORCID: 0000-0001-9811-5524
ROR ID: <https://ror.org/011y7xt38>

Süfyânîler Döneminde Ümeyyeoğulları Arasındaki Siyasî İlişkiler

Political Relations Between the Umayyads in the Period of the Sufyânids

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 5 Ekim 2023 / 5 October 2023
Kabul Tarihi / Date Accepted: 24 Kasım 2023 / 24 November 2023
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık 2023 / 30 December 2023
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf | Citation

Dibsizgöl, Hamza. Erkocaaslan, Recep. "Süfyânîler Döneminde Ümeyyeoğulları Arasındaki Siyasî İlişkiler". *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 5 (Aralık 2023): 65-84. DOI: 10.61216/darulhadisdergisi.1371863

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by Turnitin.
No plagiarism detected.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Hamza DİBSİZGÖL, Recep ERKOCAASLAN).*

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.
Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Etik Bildirim | Complaints

darulhadis@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi
Çankırı Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

Finansman | Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Bu makale Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan "Emevî Devleti Döneminde Ümeyyeoğulları Arasındaki Siyasî Mücadeleler" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

This article is produced by using the preliminary findings of Master's Thesis titled "Political Relations Between the Umayyads in the Period of the Sufyânids"

Veri Toplanması: Yazar-1 (%80), Yazar-2 (%20), Veri Analizi: Yazar-1 (%70), Yazar-2 (%30), Makale Gönderimi ve Revizyonu: Yazar-1 (%70), Yazar-2 (%30), Çalışmanın Tasarlanması: Yazar-1 (%70), Yazar-2 (%30)

Conceiving the Study: Author-1 (%80), Author-2 (%20), Data Collection: Author-1 (%70), Author-2 (%30), Data Analysis: Author-1 (%70), Author-2 (%30), Submission and Revision: Author-1 (%70), Author-2 (%30)

Öz

Râşid Halifeler döneminin ardından kurulmuş olan Emevî Devleti, İslâm tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu devletin kurucu ve yönetici ailesi olan Ümeyyeoğulları hânedanı ise devlet yapılanması içerisinde en önemli rolü üstlenmektedir. Çalışmada Ümeyyeoğulları'nın Süfyânîler dönemi olarak kabul edilen devrede, Ümeyyeoğulları hânedanının kendi aralarında yaşamış oldukları siyasî olaylar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu süreçte Ümeyyeoğulları'nın hem halife ile hem de kendi aralarında siyasî açıdan yaşamış oldukları müsbet ve menfi olaylar ele alınmıştır. İslâm tarihinde saltanat sistemi ile yönetilen ilk devlet olma özelliği gösteren Emevî Devleti'nin kurucu ailesinin kendi aralarında vuku bulan olaylar devletin daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Süfyânîler döneminde Ümeyyeoğulları ailesinin kendi aralarında yaşadıkları siyasî olaylar ele alınırken Emevî Devleti'nin kuruluş süreci ve yönetim anlayışının şekillenmesinde Süfyânî ailesinin rolü ve öneminin ortaya konulması da amaçlanmıştır. Bununla birlikte bu süreçte Ümeyyeoğulları ailesinin diğer kolu olan Mervânîler'in konumlarının ne olduğu ve Süfyânîler ile ilişkilerinin kapsamı da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Ümeyyeoğulları arasındaki siyasî olaylarda Süfyânî kolunun daha baskın olduğu sonucuna ulaşılarak, bu durumun halifelerin Süfyânî ailesine mensup olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ayrıca Süfyânîler döneminde halifelerin çoğunlukla kendi aile mensuplarını dinî açıdan önemli olan görevlere tayin ettikleri, özellikle hac emirliği vazifesinin Ümeyyeoğulları'na mensup kişiler tarafından yürütüldüğü ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslâm tarihi, Ümeyyeoğulları, Süfyânîler, Mervânîler, Şam.

Political Relations Between the Umayyads in the Period of the Sufyânids

Abstract

The Umayyad caliphate, founded after the Râshid Caliphs, had a vital place in Islamic history. The Banū Umayya dynasty, which is the founding and ruling family of this state, played a significant role in the state structure. In this study, the political events among the Banū Umayya dynasty in the period considered as the Sufyânids period of the Umayyad dynasty were analyzed in detail. In this process, not only the positive and negative outcomes of the events or relations between the Banū Umayya and the caliph and but also their individual relations within the dynasty were politically were discussed. The events that appeared within the founding family of the Umayyad caliphate, regarded as the first state to be governed by the sultanate system in the Islamic history, are important for a better understanding of the state structure. The political events that the Banū Umayya family lived among themselves in the period of the Sufyânids. It is also aimed to reveal the role and importance of the Sufyânids dynasty in the establishment process of the Umayyad caliphate and in the shaping the fundamental elements regarding the state government. Meanwhile, the position of the Marwânids, the other branch of the Banū Umayya family, and the scope of their relations with the Sufyânids were also tried to be covered. Consequently, it is understood that the Sufyânids branch was one of the most dominant and influential element in the political events in the Banū Umayya dynasty. This situation, in fact, a natural outcome of the due to the fact that the caliphs were members of the Sufyânids family meanwhile. In addition, it has been revealed that during the Sufyânids period, the caliphs mostly appointed their own family members to religiously important duties, and especially the duty of the pilgrimage emirate was carried out by the members of the Banū Umayya.

Keywords: History of Islam, the Banū Umayya, the Sufyânids, the Marwânids, Damascus.

Giriş

Emevî Devleti, İslâm tarihi içerisinde bilhassa ilk devlet geleneğinin oluşmasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Emevî Devleti daha önce İslâm coğrafyasında hiç uygulanmamış olan ve kendisinden sonra birçok İslâm devletinin uygulayacağı saltanat sistemini benimsemiştir. Bu yeni sistem beraberinde hânedan içi birçok siyasî anlaşmazlık veya iş birliği meydana getirmiştir.

Yaklaşık 90 yıl Müslümanları yönetme başarısı göstermiş bu hânedanın kendi içerisinde yaşamış olduğu siyasî olayların objektif bir şekilde ortaya konulması oldukça önemlidir. Ayrıca Emevî Devleti döneminde Ümeyyeoğulları'nın üstlenmiş oldukları rolün tarihi kaynaklar çerçevesinde objektif bir tutumla aydınlatılması, bu alana yönelik önemli bir eksikliğin giderilmesinde de katkı sağlayacaktır.

Emevî tarihinin Süfyânîler dönemi yıllarına yönelik yapılan bu araştırma, ilgili dönemdeki genel olaylardan ziyade hânedanın iç dinamiklerine yönelik bir bakış açısı sunacağı için genel Emevî tarihi açısından da oldukça önemli bir boşluğu dolduracaktır. Ayrıca çalışma akademik alanda Ümeyyeoğulları'nın kendi aralarındaki siyasî çekişmeleri konu edinen ve bunu merkeze alan ilk çalışma olma özelliğine sahiptir.

1. Süfyânî Ailesi

Emevî Devleti, bu adı devletin ilk halifesi olan Muâviye b. Ebû Süfyân'ın Benî Ümeyye soyuna mensup olması sebebi ile almıştır. Ümeyyeoğulları, yani Emevî hânedanı Câhiliye dönemi Mekke'sinde önemli bir konuma sahiptiler ve değerli görevlerden biri olan başkomutanlık "kıyâde" vazifesini yürütüyorlardı. Benî Ümeyye içerisinde başkomutanlık görevini ilk olarak kabilenin adını aldığı Ümeyye b. Abdüşems, onun ardından da oğlu Harb b. Ümeyye elinde bulundurmuştur.¹

Emevî Devleti'nin kurulmasından sonraki süreçte Benî Ümeyye kendi içerisinde Süfyânîler ve Mervânîler şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Süfyânîler, Muâviye'nin babası olan Ebû Süfyân'a nispet edilirken, Mervânîler ise Ebû Süfyân'ın amcası Ebû'l-Âs'ın torunu ve dördüncü Emevî halifesi olan Mervân b. Hakem'e nispet edilmektedir. Hem Süfyânîler hem de Mervânîler büyük dedeleri olan Ümeyye b. Abdüşems'in soyunda bileşirler. Muâviye b. Ebû Süfyân ve ondan sonra gelen iki halife Yezîd b. Muâviye ve II. Muâviye b. Yezîd bu kabilenin Süfyânîler koluna mensuptur.²

¹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ vd. (Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1374/1955), 1/186; Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Târîhi 3* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008), 17; İsmail Yiğit, "Emevîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11/87.

² Giorgio Levi Della Vida, "Emevîler", *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1977), 4/240-241; Yiğit, "Emevîler", 11/87.

2. Muâviye b. Ebû Süfyân Dönemi (41-60/661-680)

2. 1. Muâviye b. Ebû Süfyân Döneminde Ümeyyeoğulları Arasındaki Siyasî İlişkiler

Muâviye b. Ebû Süfyân'ın 602 veya 603 tarihinde Mekke'de doğduğu ifade edilmektedir. Muâviye'nin künyesi Ebû Abdurrahman, nesebi de Muâviye b. Ebû Süfyân b. Harb b. Ümeyye şeklindedir.³ Ümeyyeoğulları'nın birçoğu gibi Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olan Muâviye, Tulekâ⁴ olarak isimlendirilen zümreye mensuptur. Muâviye 40/661 tarihinde yönetimi Hasan b. Ali'den anlaşma yolu ile devralarak Emevî Devleti'nin ilk halifesi olmuştur. Muâviye'nin hilâfet süresi yaklaşık on dokuz yıldır. Yani 41-60/661-680 tarihleri arasında halifelik yapmıştır.⁵ Muâviye 60/680 tarihinde yetmiş yedi veya yetmiş sekiz yaşında iken Şam'da vefat etmiştir.⁶

Esasen Muâviye'nin ailesi ile olan siyasî ilişkisi onun hilâfeti aldığı 40/661 tarihinden önceki süreçte başlamıştır. Muâviye açısından hayatının dönüm noktası olan bu dönemde Ümeyyeoğulları'ndan bazı isimler ona destek verirken bazı isimler ise onu yalnız bırakmıştır. Muâviye hilâfeti ele geçirmeye çalıştığı dönemde ailesinden en güvendiği kişilerden destek almış ve onlarla istişare yapmış olup kardeşi Utbe b. Ebû Süfyân bu kişilerin başında geliyordu. Muâviye'nin hilâfeti ele geçirmeye çalıştığı süreçte Utbe b. Ebû Süfyân, ona bir tavsiyede bulunarak hilâfet hususunda Amr b. el-Âs'tan yardım almasını söylemiştir. Muâviye kardeşinin tavsiyesine uymuş ve bu süreçte Amr b. el-Âs ile ittifak yapmıştır.⁷ Muâviye, bu ittifak neticesinde Amr b. el-Âs'ın yardımı ile birçok meselenin üstesinden gelmekte başarılı olmuştur. Muâviye bu süreçte yanında olan aile mensuplarını sonraki süreçte de unutmamış ve onlara her zaman güvenmiştir. Nitekim Amr b. el-Âs'tan yardım alması hususunda kendisine önemli fikirler sunarak destek olan kardeşi Utbe'yi İslâm dünyası açısından en kıymetli bölge olan Hicaz'a vali olarak ataması ve hac emîrliği görevini ona vermesi⁸ bu durumu ortaya koymaktadır.

³ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî & Muhammed Yûsuf ed-Dekkak (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431/2010), 3/372; Henry Lammens, "Muâviye", *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1979), 8/438; İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30/332.

⁴ Mekke'nin fethinden sonra İslâm'a giren Kureyşlilere verilen isimdir. Bk. S. Kemal Sandıkçı, "Tulekâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/361-362; İhsan Arslan, *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı* (İstanbul: Okur Akademi, 2020), 563.

⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/272; Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsîn et-Türkî (Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1417/1997), 11/135; Lammens, "Muâviye", 8/439; Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", 30/333.

⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/369; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/458; Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", 30/333-334.

⁷ Ebü Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, thk. el-Üstâz Ali Şeyrî (Beyrût: Dâru'l-Edvâ, t.y.), 1/115; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî* (Beyrût: Dâru't-Türâs, 1387/1967), 4/558; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/157.

⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/282.

Diğer yandan Muâviye'nin hilâfeti ele geçirme sürecinde Ümeyyeoğulları'ndan ona destek vermeyen isimler de olmuştur. Muâviye, Şam'da valilik yaptığı ve adım adım hilâfete doğru yürüdüğü süreçte bir gün Mervân b. Hakem'i yanına çağırması ve ondan el-Eşter ile savaşmasını ve onu ortadan kaldırmasını istemiştir. Mervân, bunu kabul etmeyerek Muâviye'ye bu iş için temsilcisi konumunda olan Amr b. el-Âs'ı görevlendirmesini söylemiştir. Mervân bu konuşma esnasında Muâviye'nin kendisine vermesi gereken ikramları Amr'a verdiği için de çokça bahsetmiştir. Ayrıca Mervân konuşmasının sonunda Muâviye'ye, eğer hilâfeti ele geçirebilirse çok güçlü olacağını fakat başarısız olması durumunda kaçacak yer arayacağını söyleyerek oradan ayrılmıştır. Bu diyalog, Mervân b. Hakem'in Muâviye'ye iktidarı ele geçirme sürecinde destek vermediğini ortaya koymaktadır. İlerleyen dönemde Muâviye, hilâfet süreci boyunca Mervân'a karşı her zaman dikkatli olmuş ve onu siyasî olarak kontrol altında tutmuştur.⁹

Muâviye, halifeliğinin ilk yılı olan 41/661 tarihinde hilâfet sürecinde kendisine çokça destek olan kardeşi Utbe b. Ebû Süfyân'ı Basra'ya vali olarak tayin etmek istemiş ancak Abdullah b. Âmir'in kendisi ile görüşmesi üzerine bu düşüncesinden vazgeçerek oraya daha iyi görev yapabileceğine inandığı Abdullah b. Âmir'i atamıştır.¹⁰ Bu hareketi Muâviye'nin yönetimde asla duyguları ile hareket etmediğini göstermektedir.

Muâviye hilâfetinin dördüncü yılı olan 44/664 tarihinde yönetimini güçlendirmek açısından çok önemli bir karar alarak Ziyâd b. Ebîh'i kendi nesebine dâhil etmiştir. Dinen uygun olmayan¹¹ bu karara genelde Müslümanlar özelden ise Ümeyyeoğulları büyük tepki göstermişlerdir.¹² Muâviye bu karar ile Arap dâhilerinden¹³ biri olan Ziyâd b. Ebîh'i kendi safına çekmiştir.

Muâviye 48/668 tarihinde Mervân ile anlaşmazlık yaşamış ve daha önce Mervân'a bağlı olduğu Fedek¹⁴ arazisini ondan geri almıştır. Bu olay üzerine Mervân, Muâviye'nin kendisini Medine valiliğinden azletmesinden çekinmiştir.¹⁵ Nitekim bu olayın hemen ardından 49/669

⁹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 1/132. Âdem Apak, *Erken Dönem İslâm Tarihinde Asabiyet* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 233.

¹⁰ Taberî, *et-Târîh*, 5/170; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/280; Başka bir rivayete göre Abdullah b. Âmir'in Basra'ya vali olarak atanması 42/662 senesinde olmuştur. (İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/154).

¹¹ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Çocuk kimin yatağında dünyaya gelmişse ona aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır." hadisine binaen Ziyâd b. Ebîh gerçekten Ebû Süfyân'ın oğlu olsa bile Muâviye'nin onu Ebû Süfyân'ın nesebine dâhil etmesi dinen câiz görülmemiştir. (Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Kâhire: Müessesetu Kurtuba, t.y.), 6/37; Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Ferâiz", 153.

¹² Taberî, *et-Târîh*, 5/214; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/301-302; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/428.

¹³ Arap siyasî tarihinde dâhi olarak nitelendirilen dört isim bulunmaktadır. Bunlar Muâviye b. Ebû Süfyân, Amr b. el-Âs, Ziyâd b. Ebîh ve Muğîre b. Şu'be'dir. Bk. Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", 30/334.

¹⁴ Hayber'in fethedilmesinin ardından anlaşma yolu ile Yahudilerden alınan ve yarısı Hz. Peygamber'e tahsis edilen Fedek, Medine ile Hayber arasında bir köydür. Bk. Hüseyin Algül, "Fedek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/294-295; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 497.

¹⁵ Taberî, *et-Târîh*, 5/231; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/313.

tarihinde ise Muâviye, Mervân'a karşı olan tutumunu daha fazla sertleştirerek Mervân'ı Medine valiliğinden azletmiştir. Onun yerine yine Ümeyyeoğulları'ndan olan Saîd b. el-Âs'ı tayin etmiştir. Mervân'ın Medine valiliği Muâviye'nin hilâfete geldiği 41/661 tarihinde başlamış ve sekiz yıl devam etmiştir.¹⁶

Hız. Hasan'ın 49/669 tarihinde vefat etmesi üzerine onun nereye defnedileceği hususunda Medine'de kargaşa çıkmış, Alioğulları Hız. Hasan'ı Rasûlullah'ın yanına defnetmekte ısrar etmişlerdir. Medine'nin yeni valisi Saîd b. el-Âs ise bu duruma ses çıkarmamış ve Alioğulları'na engel olmamıştır. Fakat eski Medine valisi Mervân b. Hakem Medine'deki Ümeyyeoğulları'nı yanına toplayarak bu duruma karşı çıkmış ve bu direktmenin sonucunda Hız. Hasan, Bakî mezarlığına Hız. Fâtıma'nın yanına defnedilmiştir.¹⁷ Zikredilen bu olay özelinde Medine şehrinin yönetimi hususunda Ümeyyeoğulları arasında anlaşmazlıklar olmuştur. Nitekim daha yeni Medine valiliğinden azledilen Mervân şehir yönetiminin aksi yönünde bir tutum sergileyerek bu duruma karşı çıkmış ve yeni vali Saîd b. el-Âs'ın kararı karşısında Ümeyyeoğulları ile birlikte hareket etmiştir. Mervân bu tutumu sonucunda fazla bir süre geçmeden tekrardan Muâviye tarafından Medine valiliğine atanacaktır. Yine Hız. Hasan'ın vefat ettiğini Muâviye'ye ilk olarak haber veren de Mervân olmuştur.¹⁸

Muâviye, İslâm dünyasındaki en önemli görevlerden biri olarak kabul edilen hac emîrliği vazifesini 50/670 tarihinde kendisi yerine getirmiştir.¹⁹ Bu yıl Medine'de vali Saîd b. el-Âs ile Mervân b. Hakem arasında yaşanan kriz sebebi ile Muâviye'nin hac emîrliğini vereceği kişiyi belirleyemediği düşünülebilir. Bu sebeple hac emîrliğini kendisi yaparak hem bu soruna çözüm bulmak hem de olayları yerinde incelemek istemiş olabilir.²⁰ Muâviye, bir sonraki yıl olan 51/671 senesinde hac emîrliği görevini oğlu Yezîd b. Muâviye'ye vermiştir.²¹ Muâviye İstanbul seferi ile birlikte yavaş yavaş gündeme getirdiği oğlu Yezîd'in velihtliği hususunu hac emirliği ile pekiştirmiştir. Böylelikle onun Müslümanlar ve Ümeyyeoğulları nezdindeki itibarını artırmak istemiştir. Bütün bunlar siyasî bir deha olan Muâviye'den beklenebilecek

¹⁶ Taberî, *et-Târîh*, 5/232; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/315; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/180; Başka bir rivayete göre bu azil ve tayin işi 48/668 senesinde olmuştur. (Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, thk. Ekrem Ziya Umerî (Dımaşk: Dâru'l-Kalem & Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1397/1977), 208.)

¹⁷ Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 209; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/316; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/212; Recep Erkocaaslan, *Hız. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hız. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 405.

¹⁸ Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, *el-Ahbârü't-tıvâl*, thk. Abdülmün'im Âmir (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1379/1960), 222.

¹⁹ Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 213; Taberî, *et-Târîh*, 5/240; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/324; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/213.

²⁰ Bazı rivayetlerde 50/670 tarihinde hac emîrliği görevini Yezîd b. Muâviye'nin yaptığı ifade edilmektedir. Ancak bu bilginin doğru olmadığını düşünüyoruz. Çünkü zikredilen tarihte Muâviye'nin Yezîd'i İstanbul muhasarasına katılacak ordunun başına komutan olarak tayin ettiği bilinmektedir. (Taberî, *et-Târîh*, 5/240; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/324; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/213.)

²¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/338; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/243.

stratejilerdir. Nitekim daha sonraki yıllarda Medine'deki olaylar yatışmış ve akabinde gelen iki yıl (52-53/672-673) hac emîrlığı görevini Medine valisi Saîd b. el-Âs yürütmüştür.²²

Ümeyyeoğulları 54/674 tarihinde kendi aralarında önemli siyâsî problemler yaşamıştır. Bu yıl Medine valisi Saîd b. el-Âs görevinden alınarak buraya yeniden Mervân b. Hakem tayin edilmiştir. Bu görev değişimine sebep olarak Muâviye'nin Saîd'e göndermiş olduğu bir mektup zikredilir. Muâviye, Saîd'e gönderdiği mektupta Mervân'ın evini kuşatmasını ve mallarına el koymasını emretmiştir. Ancak Saîd bu emri yerine getirmemiştir. Bu duruma sinirlenen Muâviye, Saîd'i azlederek yerine eski vali Mervân'ı atamıştır. Hemen akabinde aynı emri Mervân'a vererek Saîd'in evini kuşatmasını ve mallarına el koymasını emretmiştir. Mervân bu emri gerçekleştirmek üzere Saîd'in evine gittiğinde Saîd, daha önce Muâviye'nin aynı emri kendisine verdiğini söylemiş ve mektubu Mervân'a göstermiştir. Bunun üzerine Mervân bu niyetinden vazgeçerek evine dönmüş ve bundan sonraki olaylarda Saîd b. el-Âs'ı Muâviye'ye karşı her zaman savunmuştur.²³ Muâviye'nin neden Mervân'a karşı böyle bir tavır takındığı tam olarak bilinmemektedir.

Muâviye'nin 58-59/678-679 tarihinde Saîd b. el-Âs'a karşı olumsuz bir tavır takındığı görülmektedir. Muâviye, Cemal ve Sıffîn savaşlarından yıllar sonra hilâfeti ele geçirince Saîd b. el-Âs'ı yanına çağırılmış ve bu savaşlarda kendisinin yanında yer almadığı için onu kınamıştır. Saîd de Muâviye'ye mazeretini bildirerek af dilemiştir. Her iki isim bu konuda uzun uzadıya konuşmalar yapmıştır. Muâviye yeri geldiğinde Saîd'i Mervân'ın yerine Medine valiliğine atasa da istediği sonucu aldıktan sonra tekrar onu azlederek Mervân'ı geri getirmiştir. Bu görev değişimi iki ya da üç kez tekrar etmiştir.²⁴

Muâviye'nin Mervân'ın kardeşi Abdurrahman b. Hakem'e karşı tutumu da Ümeyyeoğulları açısından önemlidir. Rivayet edildiğine göre Muâviye'nin kulağına kendisi ile ilgili söylenmiş bazı olumsuz haberler gelmiştir. Muâviye bu söylentilerin kaynağını araştırmış ve Yezîd b. Rebîa'ya ulaşmıştır. Muâviye, Yezîd b. Rebîa'yı azarlarken Yezîd bu sözleri söyleyenin Mervân'ın kardeşi Abdurrahman b. Hakem olduğunu ve Mervân ile Abdurrahman'ın bu sözleri kendisine isnat ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Muâviye, Yezîd b. Rebîa'yı serbest bırakarak Abdurrahman b. Hakem'i huzuruna çağırılmış, ona bir hayli kızarak azarladıktan sonra kendisine verilen maaşı da keserek onu göndermiştir. Bu olaydan bir süre sonra Abdurrahman, Muâviye'nin huzuruna gelerek ondan af dilemiştir. Muâviye de Abdurrahman'a bazı nasihatlerde bulunarak onu affetmiştir.²⁵ İkinci kez Medine valiliğinden azledilen Mervân kardeşi Abdurrahman ile birlikte Muâviye'ye karşı bir takım olumsuz ifadeler yöneltmiştir. Durumun Muâviye tarafından ortaya çıkarılması ile birlikte Mervân'ın Muâviye nezdindeki

²² Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 218, 222; Taberî, *et-Târîh*, 5/287, 292; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/340, 343; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/251, 259.

²³ Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 222; Taberî, *et-Târîh*, 5/293-295; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/344; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/270.

²⁴ Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 228; Taberî, *et-Târîh*, 5/293-295; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/317-320.

²⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/366, 373-374; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/347.

konumu daha da zayıflamıştır. Sonuç olarak Muâviye b. Ebû Süfyân döneminde aile içi siyasî ilişkilerde Süfyânîler ile Mervânîler arasında siyasî bir mücadele olduğu da söylenebilir.

2. 2. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın Yezîd'i Veliht Bırakma Girişimi ve Ümeyyeoğulları'nın Tepkisi

Muâviye b. Ebû Süfyân İslâm tarihinde şûrâ anlayışına dayalı halife seçimini değiştirerek yerine veliahtlık²⁶ sistemini getiren ilk kişidir.²⁷ Muâviye döneminde aile içi siyasî ilişkiler açısından en önemli olaylarından birisi de hiç şüphesiz oğlu Yezîd'i veliaht bırakma hususudur.

İlk olarak 49/669 tarihinde Muâviye, İstanbul üzerine bir sefer planlamış ve bu sefere oğlu Yezîd'in de katılmasını istemiştir. Ancak Yezîd böylesine zor bir sefere katılmak istememiş ve gitmemiştir. Daha sonra Muâviye, Yezîd'in rahatını bozup İstanbul seferine katılmayacağı yönünde ifadeler kullandığı beyitleri duyunca oğluna hiddetlenmiş ve derhal Yezîd'i bu sefere katılmak üzere yola çıkarmıştır.²⁸

Muâviye döneminin 56/675-676 yıllarında Ümeyyeoğulları açısından en önemli mevzu hiç şüphesiz Yezîd b. Muâviye'nin veliahtlığı hususudur. Muâviye'nin bu hususta daha önce bir takım ön girişimleri olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak veliahtlık fikrini ilk olarak ortaya atıp açıktan söyleyen ve Muâviye'nin bu işi aleni bir şekilde yürütmesine sebep olan kişi Muğîre b. Şu'be'dir.²⁹ Muğîre yaptığı bu hizmet ile Muâviye'nin takdirini kazanmış ve kendisinin yerine Saîd b. el-Âs'ın Kûfe'ye vali olarak atanmasının önüne geçmiştir.³⁰ Muâviye, Yezîd'in veliahtlığı hususunda ilk girişimini de yine Muğîre vasıtası ile yapmıştır. Büyük ihtimalle Muâviye'nin emri ile Yezîd'in veliahtlığına Kûfe'de destek arayan Muğîre, görüştüğü Ümeyyeoğulları'na mensup bir gruptan Yezîd'in veliahtlığına biat edecekleri hususunda söz almıştır.³¹ Bu anlaşma Muâviye döneminde Yezîd'in veliahtlığına yapılan ilk biat olarak da kabul edilebilir. Yezîd için alınan bu ilk biatın da yine Ümeyyeoğulları tarafından yapılması dikkate değerdir. Bu tarihten

²⁶ Velihtlık sistemi, bir yöneticinin henüz hayatta iken kendisinden sonra yerine geçecek kimseyi ilân etmesi veya seçmesi şeklinde ifade edilebilir. Bu sistem hem İslâm öncesi Arap geleneğine hem de İslâm'dan sonra uygulanmış olan şûrâ prensibine uymuyordu. Bk. İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebû Süfyân* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1990), 246.

²⁷ Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebû Süfyân*, 246; Ziyâüddîn Rayyıs, *İslâm'da Siyasî Düşünce Tarihi*, çev. İbrahim Sarmış (İstanbul: Nehir Yayınları, 1995), 110; Muhammed Âbid el-Câbirî, *İslâm'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997), 28; Ünal Kılıç, *Tartışmaların Odağındaki Halife Yezîd* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016), 71.

²⁸ Taberî, et-Târîh, 5/232; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/314; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/180.

²⁹ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, thk. Abdülemîr Mühennâ (Beyrut: y.y. 1413/1993), 2/127; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. eş-Şeyh Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 4/39; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/306-307; Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", 30/333.

³⁰ Taberî, et-Târîh, 5/301-302; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/349; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/306-307.

³¹ Taberî, et-Târîh, 5/301-302; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/349-350; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/306-307.

sonra veliahtlık hususundaki girişimlerini hızlandıran Muâviye Irak bölgesini Muğîre b. Şu'be eli ile yokladıktan sonra bir diğer önemli bölge olan Hicaz'a yönelmiştir. Hicaz'ı ise Medine valisi Mervân aracılığı ile yoklamak istemiş ve bu amaçla Mervân ile mektuplaşarak görüş alışverişinde bulunmuştur. Bunun üzerine Mervân bu konu hakkında Medineliler ile görüşmüş fakat istediği yanıtı alamamıştır. Medineliler veliahtlık teklifini reddetmişlerdir.³² Muâviye Mervân'ın Medine şehrinde var olan otoritesinden yararlanarak Yezîd'in veliahtlığı hususunda çok önemli bir yere sahip olan Hicaz bölgesinin desteğini almak istemiş fakat umduğu desteği bulamamıştır.

Ancak bu konuda farklı rivayetler de bulunmaktadır. Aktarılan diğer bir rivayete göre ise Muâviye, Yezîd'in veliahtlığı hususunda Şam'da biat aldıktan sonra durumu ülkenin her yanına mektuplar ile bildirerek bu hususta valilerinden destek istemiştir. Medine'de vali olan Mervân'a da bir mektup yazarak Yezîd'e biat etmesini ve Medineliler'den de Yezîd'e biat almasını söylemiştir. Mervân, Muâviye'nin söylediklerini yapmayınca Muâviye onu ikinci kez Medine valiliğinden azlederek oraya Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'ı tayin etmiştir.³³

Bu olaydan sonra Muâviye'nin Mervân'ı Medine'den azlettiğini belirten mektup Mervân'a ulaşınca o, öfkeli bir şekilde evine dönmüştür. Medine'de bulunan kendi kabilesinden birçok insanla birlikte dayıları olan Kinâneoğulları'na gidip onların da desteklerini alarak Muâviye'nin bulunduğu Şam'a gitmiştir. Kendi kabilesi olan Ümeyyeoğulları'ndan ve anne tarafı olan Kinâneoğulları'ndan birçok kimse ile Şam'a gelen Mervân zorla şehre girmiş ve saraya kadar gelerek Muâviye'nin yanına ulaşmıştır. Muâviye ile Mervân arasında şiddetli tartışmalar geçmiş ve en sonunda Muâviye, Mervân'ı ikna ederek ona ve ailesine maaş bağlayınca Mervân ve ailesi geri dönmüştür.³⁴ Mervân bu davranışı ile kendi safını Muâviye'ye karşı açık ve fiilî bir şekilde belli etmiştir. Ancak Muâviye halife olmasına ve hâkimiyeti elinde bulundurmasına rağmen bu olayda soğukkanlılığını koruyarak olayları yatıştırılmıştır. Çünkü oğlu Yezîd'in veliahtlığı açısından çok kritik bir dönem olan bu zamanda olayı kendi yöntemleri ile çözerek konuyu mümkün olan en az hasar ile kapatmıştır.

Muâviye, güven ortamını tekrar tesis ettikten sonra veliahtlık hususuna kaldığı yerden devam etmiş ve Mervân'ın yerine atanan yeni Medine valisi Velîd b. Utbe'ye mektup yazarak Medineliler'den Yezîd'e biat almasını istemiştir. Eğer biat etmezler ise zorla biat almasını ve gerekirse şiddete başvurmasını emrederek biat etmeyenleri kendisine bildirmesini söylemiştir. Biat hususunda elinden geleni yapan Velîd b. Utbe, Muâviye'nin emrettiği gibi biat etmeyen Medineliler'e şiddet uygulayarak onları biate zorlamış ve sonunda durumu Muâviye'ye bildirmiştir.³⁵

³² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/351; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/330.

³³ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 224; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 1/197-198; Taberî, *et-Târîh*, 5/301; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/306, 311.

³⁴ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 1/198-199.

³⁵ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 1/199-200, 204.

Yine aynı yıl içerisinde Yezîd'in veliahtlığı hususunda Ümeyyeoğulları arasında yaşanan bir başka olay ise Hz. Osman'ın oğlu Saîd ile Muâviye ve Yezîd arasında geçmiştir. Saîd b. Osman, Muâviye'nin Yezîd'i veliaht olarak tayin edeceği haberini alınca Muâviye'nin yanına gelerek onu kınamış ve kimin hilâfete daha layık olduğu hususunda sert tartışmalara girmiştir. Saîd, Muâviye'den kendisinin veliaht olarak tayin edilmesini istemiştir. Bir başka rivayete göre ise kendisini Horasan'a vali tayin etmesini istemiştir. Saîd ile Muâviye arasında sert tartışmalar devam ederken araya Yezîd girmiş ve babasından Saîd'in Horasan'a vali tayin edilmesi isteğini kabul etmesini söylemiştir. Sonuç olarak Saîd b. Osman, Horasan'a vali olarak tayin edilmiştir.³⁶ Yezîd'in veliahtlığı hususuna Ümeyyeoğulları'nın büyük çoğunluğu destek vermiştir. Fakat Saîd b. Osman gibi nâdir olarak aile içinden karşı çıkanlar da olmuştur. Muâviye Saîd'in sert konuşmalarına rağmen onu istediği göreve getirmiştir. Çünkü Yezîd'in veliahtlığı için çok kritik bir önem arz eden bu dönemde kendi ailesi olan Ümeyyeoğulları'nın desteğini kaybetmek istememiştir. Dolayısıyla Saîd'e önemli bir görev vererek en azından aile içinde çıkabilecek bir çatışmayı önlemek istemiştir. Nitekim sadece bir yıl aradan sonra Yezîd'in veliahtlık mevzuu daha sağlam bir noktaya ulaşıncaya Saîd b. Osman'ın Horasan'daki görevinden azledilmesi³⁷ bu tayin işinin sadece onu susturmak için yapıldığının bir işareti olarak kabul edilebilir.

Muâviye 57/676-677 tarihinde Mervân'ı tekrar Medine valiliğinden azlederek yerine kardeşinin oğlu Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'ı atamıştır. Bu yılki hac emîrliğini de Velîd b. Utbe yerine getirmiştir.³⁸ Muâviye daha önce de olduğu gibi Medine valiliğini kendi akrabaları olan Ümeyyeoğulları arasında değiş tokuş yaparak Medine'yi kontrol altında tutmuştur. Mervân'ın Muâviye tarafından ikinci kez görevden alınmasına sebep olarak ise Yezîd'in veliahtlığı hususunda Medine'de istenen sonucu alamaması ve bu konuda başarısız olması gösterilebilir. Mervân'ın ikinci Medine valiliği dört yıl kadar sürmüştür.³⁹

Ümeyyeoğulları açısından 58/678-679 tarihinde önemli bir olay yaşanmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi bir önceki yıl Yezîd'in veliahtlığına karşı çıkmaması için siyasî bir rüşvet olarak kendisine Horasan valiliği verilen Saîd b. Osman, bu yıl içerisinde görevinden azledilmiştir.⁴⁰

Ümeyyeoğulları'ndan bazı isimler Yezîd'in veliahtlığı hususunda olumsuz tavır sergilemişlerdir. Bu konuda Muâviye'ye muhalif olan Ümeyyeoğulları'na mensup isimler Mervân b. Hakem, Abdullah b. Âmir ve Saîd b. Osman idi.⁴¹

³⁶ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 224; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 1/213-214; Taberî, *et-Târîh*, 5/403-305, 308; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/355-56; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/305-06, 308.

³⁷ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 225; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/344.

³⁸ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 224; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 1/197-198; Taberî, *et-Târîh*, 5/301; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/357; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/306, 311.

³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/353.

⁴⁰ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 225; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/344.

⁴¹ Vecdi Akyüz, *Hilâfetin Saltanata Dönüşmesi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1991), 185; Kılıç, *Tartışmaların Odağındaki Halife Yezîd*, 126, 134.

Muâviye'nin kardeşinin oğlu Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân 58/678-679 tarihinde hac emîrliği vazifesini yerine getirmiştir. Bu yıl Medine valisi ise Muâviye'nin diğer kardeşinin oğlu Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân idi.⁴² Yine Muâviye Hicaz bölgesini Ümeyyeoğulları eli ile kontrol etmiştir. Bu Muâviye'nin hilâfet süreci boyunca devam ettirdiği bir politikadır.

Muâviye hilâfetinin son yılı ve vefat ettiği tarih olan 59/680 yılında bütün Müslümanlardan açık bir şekilde Yezîd'e veliaht olarak biat etmelerini istemiştir. Muâviye bu amaçla başkent Şam'a gelen heyetlerden oğlu Yezîd için biat almıştır.⁴³

Muâviye hastalığa yakalandığı sırada oğlu Yezîd'e haber göndererek bir an önce yanına gelmesini istemiştir. Yezîd gelmeden önce ölme ihtimaline karşılık, güvendiği muhafızlarına Yezîd'e ulaştırmak üzere vasiyetini bildirmiştir. Ancak bir süre sonra Yezîd gelmiş ve Muâviye bizzat kendisi vasiyetini Yezîd'e söyledikten sonra vefat etmiştir.⁴⁴

Muâviye b. Ebû Süfyân 60/680 tarihinde vefat ettiğinde Yezîd'i kendisine veliaht tayin etmiş ve Yezîd için insanlardan biat alması sebebi ile öldüğü gün yerine oğlu Yezîd geçmiştir. Muâviye vefat etmeden önce oğlu Yezîd'in hilâfetinin güçlü olması açısından çok önemli bir yer olan Hicaz bölgesini yine en güvendiği Ümeyyeoğulları'na teslim ederek burayı kontrol altına almıştır. Medine'de kardeşinin oğlu Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân, Mekke'de ise yine Ümeyyeoğulları'ndan Yahyâ b. Hakem b. Saffân b. Ümeyye vali olarak görev yapmaktaydı.⁴⁵

Muâviye dönemi, Ümeyyeoğulları'nın birbirleri ile olan ilişkileri açısından oldukça hareketli geçmiştir. Muâviye kendi aile mensupları ile pek çok kez olumsuzluk yaşasa da bu sorunları bertaraf etmeyi ve Ümeyyeoğulları'nı bir arada tutmayı başarmıştır. Muâviye en önemli görevlere kendi ailesinden olmayan Arapları getirerek ailesini bir nebze olsun yönetimden uzak tutmuştur.⁴⁶ Bununla birlikte kendi akrabalarına Hicaz valiliği ve hac emîrliği gibi bazı görevler vermiştir. Sadece Hicaz bölgesini Ümeyyeoğulları'na bırakarak onları hem kendi kontrolünde tutmuş hem de memnun etmek istemiştir.⁴⁷

⁴² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/348; Bir başka rivayete göre ise bu sene hac emîrliğini Medine valisi olan Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân yerine getirmiştir. (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/361).

⁴³ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 211, 213-214; Taberî, *et-Târîh*, 5/322; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/368; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/391.

⁴⁴ ed-Dîneverî, *el-Ahbâr*, 225-226; Taberî, *et-Târîh*, 5/323; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/368-369; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/391-393.

⁴⁵ ed-Dîneverî, *el-Ahbâr*, 227; Taberî, *et-Târîh*, 5/323; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/369; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/458; Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", 30/333-334.

⁴⁶ Lammens, "Muâviye", 8/440-441; Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebû Süfyân*, 92.

⁴⁷ Taberî, *et-Târîh*, 5/296; Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", 30/334.

3. Yezîd b. Muâviye Dönemi (60-64/680-683)

3. 1. Yezîd b. Muâviye Döneminde Ümeyyeoğulları Arasındaki Siyasî İlişkiler

Yezîd b. Muâviye 26/647 veya 27/648 tarihinde Şam'da doğmuştur. Yezîd'in künyesi Ebû Hâlid, nesebi ise Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyân b. Harb b. Ümeyye şeklindedir.⁴⁸ Yezîd 60/680 tarihinde babası Muâviye b. Ebû Süfyân'ın vefatı üzerine yönetimi devralmıştır. Yezîd 60-64/680-683 yılları arasında yaklaşık üç yıl altı ay halifelik yapmıştır.⁴⁹ Rivayete göre Yezîd 64/683 tarihinde otuz sekiz veya otuz dokuz yaşında iken Şam yakınlarında Huvvârîn denen mevkide vefat etmiş ve Şam'da bulunan Bâbü's-Sağîr mezarlığına defnedilmiştir.⁵⁰

Yezîd halife olduğunda Medine valisi Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân, Mekke valisi ise Amr b. Saîd b. el-Âs idi.⁵¹ Muâviye vefat ettikten sonra Yezîd durumu bir mektupla Medine valisi Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'a bildirdi. Vefat haberini alan Velîd bunu Mervân ile paylaşmak istedi. Ancak daha önce Muâviye döneminde Mervân'ın yerine Velîd atandığı için Mervân onun yanına gitmeyi pek istemezdi. Velîd de bu durumu sorun yapmış ve arkadaşlarının yanında Mervân hakkında küçültücü şeyler söylemişti. Bu konuşmalar Mervân'ın kulağına gidince artık Velîd'in yanına hiç gitmiyordu. Bu durum Muâviye'nin ölüm haberine kadar devam etti. Velîd ölüm haberini alınca Mervân'ı yanına çağırdı. Mervân da bu davete olumlu cevap verdi ve Velîd'in yanına gelerek onunla görüş alışverişinde bulundu.⁵²

Yezîd'in Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'a babasının vefat haberini bildirdiği mektubun yanında küçük bir mektup daha bulunuyordu. Yezîd bu mektupta Velîd'den biat etmeyen Medineliler'den ve özellikle Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Zübeyr'den katı ve tavizsiz bir şekilde biat almasını istedi.⁵³ Velîd bu konu hakkında Mervân ile görüş alışverişinde bulundu. Mervân, Velîd'e bazı Medineli isimlerin biat etmemeleri halinde boyunlarının vurulmasını tavsiye etti. Ancak henüz genç ve tecrübesiz olan Velîd, Mervân'ın tavsiyesine uymadı. Mervân, Velîd'e tavsiyesine uymadığı için hata yaptığını ve bir daha asla bu fırsatı bulamayacağını söyledi. Daha sonra ise Velîd biat etmeyen Medineliler'i huzuruna çağırarak onlardan biat almaya çalıştı. Mervân, Velîd'in biat etmeyenlere karşı takındığı yumuşak tavrı eleştirmiş ve aralarında bazı

⁴⁸ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 231; Taberî, *et-Târîh*, 5/499; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/637, 659; Hakkı Dursun Yıldız, "Yezîd b. Muâviye", *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1986), 8/411; Ünal Kılıç, "Yezîd I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/513.

⁴⁹ Taberî, *et-Târîh*, 5/499; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/377; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/638; Yıldız, "Yezîd b. Muâviye", 8/412; Kılıç, "Yezîd I", 43/513-514.

⁵⁰ Taberî, *et-Târîh*, 5/499; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/464; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/638; Yıldız, "Yezîd b. Muâviye", 8/413; Kılıç, "Yezîd I", 43/513-514.

⁵¹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 2/5-6; Taberî, *et-Târîh*, 5/338; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/467; Bir başka rivayete göre ise Medine de vali olarak Mervân'ın kardeşi Hâlid b. Hakem bulunuyordu. (İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 1/225).

⁵² Taberî, *et-Târîh*, 5/338-339; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/377; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/467-468.

⁵³ Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ, *Maktelü'l-Hüseyin* (Bağdat: 1397/1977), 10; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, thk. Muhammed Hamîdullah vd. (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1416/1996), 3/155; Ya'kûbî, *Târîhu'l- Ya'kûbî*, 2/154; Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdırabbih, *el-İkdü'l-ferîd* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404/1984), 5/325; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/378.

tartışmalar yaşanmıştır.⁵⁴ Bir başka rivayete göre ise bu sırada Medine valisi Hâlid b. Hakem idi ve Yezîd Medineliler'i biate çağırma hususundaki emri Hâlid'e vermiştir. Dolayısıyla Velîd'in Mervân ile yaşadığı durumlar, bu rivayete göre Hâlid ile kardeşi Mervân arasında geçmiştir.⁵⁵ Medine'ye atanan valiler ve Muâviye dönemi göz önünde bulundurulduğunda ilk rivayetin doğru olma ihtimali daha yüksektir.

Velîd Medineliler'in biati hususunda bir süre faaliyet yürüttükten sonra Yezîd tarafından görevinden alındı. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Yezîd, Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'ı biat konusundaki pasifliğinden dolayı azletmişti.⁵⁶

Yezîd, Medine valiliğinden azlettiği Velîd'in yerine o sırada Mekke valiliğini de yürüten ve yine Ümeyyeoğulları'ndan bir isim olan Amr b. Saîd b. el-Âs'ı tayin etti. Böylece Amr b. Saîd aynı anda hem Mekke hem de Medine valiliğine tayin edildi.⁵⁷

Yezîd'in hilâfete geldiği yıl Mekke'de Abdullah b. Zübeyr oldukça güçlenmişti. Bu sebeple Yezîd yeni Medine valisi olan Amr b. Saîd b. el-Âs'a Mekke üzerine bir harekât yapması emrini verdi. Amr b. Saîd b. el-Âs bu emri yerine getirmek üzereyken Mervân, Amr'ın yanına gelerek onu bu harekâttan vazgeçirmeye çalıştı.⁵⁸ Fakat bu emri Amr'a bir mektupla bizzat Yezîd vermişti. Dolayısıyla Mervân'ın buna rağmen Amr'a engel olmak istemesi onun Yezîd'in verdiği emrin aksine şeyler düşündüğünü hatta bunları dile getirdiğini göstermektedir.

Yezîd'in hilâfete geldiği ilk yıl olan 60/680 tarihinde hac emîrliği vazifesini Yezîd tarafından Medine'ye vali olarak tayin edilen Amr b. Saîd b. el-Âs yerine getirmiştir.⁵⁹ Muâviye döneminde olduğu gibi Yezîd de babası gibi hac emîrliği görevini güvendiği Ümeyyeoğulları'na vermiştir.

60-61/680 tarihinde Kerbelâ Olayı gerçekleşmiş ve Hz. Hüseyin şehit edilmişti. Bu olayın ardından Kûfeliler Hz. Hüseyin'in başını alıp başkent Şam'a getirdiler ve Şam mescidinde Mervân ile görüştüler. Ardından Mervân oradan ayrıldı ve kardeşi Yahyâ b. Hakem oraya gelerek Kûfeliler ile konuştu. Daha sonra bu grup halife Yezîd'in yanına geldiğinde Yahyâ b. Hakem orada bir şiir okudu. Yezîd bu şiirden dolayı sinirlendi ve eli ile Yahyâ'nın göğsüne vurarak onu susturdu.⁶⁰

Bir sonraki yıl olan 61-62/681 tarihinde gerçekleşen şu hadise de yukarıda söylenen hususları destekler niteliktedir. Rivayete göre Abdullah b. Zübeyr'in Kerbelâ Olayı'nın ardından Mekke'de kendisine biat alması ve bu çerçevede yürüttüğü faaliyetler üzerine Yezîd, Medine valisi Velîd b. Utbe'ye bir birlik göndererek Abdullah b. Zübeyr'in zincire vurularak kendisine

⁵⁴ ed-Dîneverî, *el-Ahbâr*, 227-228; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/378; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/467.

⁵⁵ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 1/225-227.

⁵⁶ Belâzürî, *Ensâb*, 5/307; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/380; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/470.

⁵⁷ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 2/5-6; Belâzürî, *Ensâb*, 5/307; Taberî, *et-Târîh*, 5/343, 399; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/380.

⁵⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/380.

⁵⁹ Belâzürî, *Ensâb*, 5/307; Taberî, *et-Târîh*, 5/343, 399; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/405; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/520.

⁶⁰ Taberî, *et-Târîh*, 5/460-461; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/441; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/557.

gönderilmesi emrini verdi. Birlik Medine'ye ulaştığında Mervân, Velîd'in yanında idi. Haberci Yezîd'in emirlerini Velîd'e anlatırken Mervân bunları duydu ve orada Yezîd hakkında onu hicveden bir şiir okudu. Daha sonra da oğulları Abdülmelik ile Abdülazîz'i Abdullah b. Zübeyr'e göndererek onu kendi yanına çekmeye çalıştı. Mervân'ın oğulları babalarının okuduğu şiiri İbn Zübeyr'e söylediler. Abdullah b. Zübeyr de aynı şekilde Abdülmelik ve Abdülazîz vasıtası ile Mervân'a bir şiir gönderdi.⁶¹ Mervân artık açık ve aleni bir şekilde Yezîd'e muhalefet etmeye başlamıştı. Mervân, Kerbelâ ve İbn Zübeyr olaylarında Yezîd'i haksız görmüş ve onun aleyhine bir tutum sergilemiştir. Özellikle İbn Zübeyr olayında Medine valisi Velîd'in ve Yezîd tarafından gönderilmiş olan birliğin bulunduğu bir ortamda Yezîd'in vermiş olduğu bir emri eleştirmesi hatta onu alçaltıcı bir şiir okuyarak İbn Zübeyr ile iletişime geçmesi Mervân'ın Yezîd'e muhalefet ettiğini ortaya koymaktadır.

Yine Yezîd'in hilâfetinin ikinci yılı olan 61-62/681 tarihinde Abdullah b. Zübeyr'in Kerbelâ Olayı'nın ardından Mekke'de kendisine biat alması ve diğer faaliyetleri karşısında pasif davranan Amr b. Saîd, Haremeyn⁶² valiliğinden azledilmiş ve yerine tekrardan Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân atanmıştır.⁶³ Bu olaya sebep olarak başka bir rivayette Abdullah b. Zübeyr'in Mekke'de kendisine biat almaya başladığı vakit Velîd b. Utbe ve bazı Ümeyyeoğulları'nın Yezîd'e gelerek "şayet Amr isteseydi İbn Zübeyr'i yakalatıp sana gönderebilirdi" tarzında şeyler söylemeleri zikredilir. Bunun üzerine Yezîd, Amr b. Saîd'i azlederek onun yerine Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'ı Haremeyn'e vali olarak atadı. Velîd vali olur olmaz Amr'ın bütün köle ve azatlılarını hapse koydu. Amr, Velîd ile anlaşmaya çalıştı ise de Velîd bunu kabul etmedi. Daha sonra Amr, Yezîd'in yanına giderek durumu anlattı ve mazeretini bildirdi.⁶⁴

Emevî halifelerinin bir başka geleneği ve ortak yönü olan hac emîrliği görevi Yezîd tarafından da değişikliğe uğratılmamış ve bu yılki hac emîrliği görevi yine Ümeyyeoğulları'ndan olan Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'a verilmiştir.⁶⁵

Yezîd'in halifeliğinin ikinci yılında da Hicaz bölgesinde Ümeyyeoğulları arasındaki çekişme ve güvensizlik ortamı devam etmiştir. Buna bağlı olarak halife Yezîd de kulaktan duyma bilgiler çerçevesinde kendi aile mensuplarını yargılamış, onlara olan güveni sarsılmış ve bunun sonucunda da Emevîler için her zaman çok önemli bir yer olan Hicaz'daki kontrolü kısmen kaybetmiştir. 63-64/683 tarihinde Ümeyyeoğulları arasındaki durum değişmemiştir. Yukarıda

⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/447-448; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/600.

⁶² Haremeyn kelimesi "iki harem" anlamına gelir. Mekke ve Medine şehirlerinin korunmuş yer olduğunu anlamına gelir. Dolayısıyla Mekke ve Medine şehirleri birlikte "Haremeyn" anlamında kullanılır. Bk. Ş. Tufan Buzpınar & Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Haremeyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/153.

⁶³ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 2/7; Taberî, *et-Târîh*, 5/474; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/446-447; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/599-600.

⁶⁴ Taberî, *et-Târîh*, 5/474-475; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/447-448; Bir başka rivayette bu görev değişimi ve akabinde yaşanan olaylar, bir sonraki yıl olan 63/682 senesinde vuku bulmuştur. (İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/607).

⁶⁵ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 453; Taberî, *et-Târîh*, 5/477; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/448; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/600-601.

da belirtildiği üzere Yezîd, Medine valisi Amr b. Saîd'i İbn Zübeyr olayındaki pasifliğinden dolayı azletmiş ve yerine yine Ümeyyeoğulları'na mensup olan kuzeni Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'ı atamıştır. Velîd, İbn Zübeyr'i yakalamak için çok uğraşmıştır. Zor durumda kalan İbn Zübeyr, Velîd'den kurtulmak için Yezîd'e bir mektup yazarak onu tuzağa düşürmüştür. Bu olaydan sonra Yezîd gelen şikâyetler üzerine Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'ı görevinden alarak yerine yine Ümeyyeoğulları'ndan ve yine kuzeni olan Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân'ı Medine'ye vali olarak atamıştır. Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân genç ve tecrübesiz bir adamdı. Bu sebeple gerektiği gibi işleri yürütememiştir.⁶⁶ Yezîd kulaktan duyma bilgiler çerçevesinde kendi akrabaları olan Ümeyyeoğulları'nı kolayca yargılamış ve onlara olan güvenini kaybetmiştir. Daha da kötüsü Yezîd, bu dönemde kendisinin en önemli muhalifi olan Abdullah b. Zübeyr'in göndermiş olduğu bir mektubun tesirinde kalarak akrabalarına karşı uyguladığı güvensiz tavrını devam ettirmiştir. Oysa babası Muâviye kendi döneminde Ümeyyeoğulları'nı her zaman kontrolü altında tutarak Hicaz'ı da onlar vasıtası ile sorunsuz bir şekilde yönetmeyi başarmıştı.

Hac emîrliğini 63-64/683 tarihinde yine Ümeyyeoğulları'ndan olan Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân yerine getirmiştir. Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân bir süre Hicaz valiliği de yapmıştır.⁶⁷ Yine bu yıl içerisinde Müslümanlar ve Ümeyyeoğulları açısından çok önemli bir olay olan Harre Vak'ası gerçekleşmiştir. Bu olaydan önce Medineliler artık Yezîd'in hilâfetini meşrû görmedikleri için Medine valisi Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân'ı ve Ümeyyeoğulları'nı Medine'den çıkarmaya karar verdiler. Bu durum karşısında Ümeyyeoğulları Mervân'ın evine sığındılar.⁶⁸ Ümeyyeoğulları bu zor durumda Mervân'ın etrafında toplanmışlardır.

Muhasara altına alınan Ümeyyeoğulları Yezîd'e bir mektup yazarak zor durumda olduklarını söylemişler ve ondan yardım istemişlerdir. Mektup ulaştığında Yezîd “neden Ümeyyeoğulları bin kişi olmalarına rağmen savaşmadılar” diyerek Medine'deki Ümeyyeoğulları'nı alçaltıcı sözler sarf etmiştir. Daha sonra da Amr b. Saîd'i yanına çağırarak onu bir birlik ile Ümeyyeoğulları'nı kurtarmak için Medine'ye göndermiştir.⁶⁹ Bir rivayete göre ise Amr'ın işler yolunda iken kendisinin valilikten azledildiğini belirterek buna sebep olanlara yardım etmek istemeyerek görevi kabul etmediği söylenir.⁷⁰

Bu olaylar bağlamında Mervân'ın Harre Vak'ası'ndan önce Medine'de yanında Ümeyyeoğulları'ndan bin kişi olduğu halde beklediği ve hiçbir şeye müdahale etmediği kaydedilir. Daha sonra da Harre Vak'ası gerçekleştiği vakit oğlu Abdülmelik vasıtası ile Müslim b. Ukbe'den af dilediği ve bu sayede kurtulduğu rivayet edilir.⁷¹ Eğer bu rivayet doğru ise Yezîd'in Medine'deki Ümeyyeoğulları'nı neden savaşmadıkları hususunda suçlamakta

⁶⁶ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 236; Taberî, *et-Târîh*, 5/482; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/449; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/609.

⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/454; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/610.

⁶⁸ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 237; Taberî, *et-Târîh*, 5/482, 485; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/614.

⁶⁹ Taberî, *et-Târîh*, 5/482-483; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/455; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/615.

⁷⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/615.

⁷¹ Taberî, *et-Târîh*, 5/485-486; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/455-456; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/618-620.

haklı olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü bu durumda Mervân Medine'deki halife karşıtı olaylara sessiz kalarak Yezîd'in otoritesinin sarsılmasına ve onun zayıflamasına göz yummuştur. Hatta Mervân'ın oğlu Abdülmelik'in, Yezîd'in Medine'yi muhasara için ordu gönderdiğini duyunca Medine'nin kutsallığını söz konusu ederek Yezîd hakkında ileri geri konuştuğu kaydedilir. Ancak sonraki süreçte Mekke'yi muhasara altına alıp mancınıklarla Kâbe'yi taşılayacak olan da yine Abdülmelik b. Mervân'ın kendisi olacaktır.⁷² Bütün bunların sonucunda Yezîd, kendisine karşı Mervân ve ailesi tarafından yürütölen ve Ümeyyeoğulları'na mensup birçok kişinin de destek verdiği bir propagandanın farkında olacak ki Medine'deki Ümeyyeoğulları'na yardım etmekte isteksiz ve yavaş davranmıştır. Ardından da Medine'deki Ümeyyeoğulları'nı bir kenara bırakarak Medine'yi yeniden kendine bağlamak istemiş ve orayı Müslim b. Ukbe ismindeki bir komutan vasıtası ile muhasara altına alarak oradaki hâkimiyetini tekrar tesis etmiştir.

Yine başka bir rivayete göre Harre Vak'ası'ndan önce Abdullah b. Zübeyr, Medine'deki Ümeyyeoğulları'nın kovulmasını emredince Mervân, oğulları ve ailesi ile Medine'den çıkarak başkent Şam'a gitmiştir.⁷³ Kaynakların genelinde Abdullah b. Zübeyr'in Medine üzerinde böyle bir otoritesinin bulunmadığı zikredilmektedir. Dolayısıyla ilk aktardığımız rivayetin daha makul olduğunu ifade edebiliriz.

Bu yıl meydana gelen Harre Vak'ası'ndan sonra Hz. Osman'ın oğlu Amr'ın, Yezîd'in Medine'ye gönderdiği ordunun komutanı olan Müslim b. Ukbe tarafından cezalandırıldığı kaydedilir. Şöyle ki Müslim, Harre Vak'ası'ndan sonra Medine'de dolaşırken Amr b. Osman ile karşılaşmış ve onun Ümeyyeoğulları'nı aldattığını söyleyerek sakallarını yoldurmuştur. Müslim yaptıklarından dolayı Amr b. Osman'ı, Yezîd'in kötülüğünü istemekle itham ederek öldürmek istemiş fakat Abdülmelik b. Mervân onu himaye ederek hayatını kurtarmıştır.⁷⁴ Bu olay Medine'de bulunan Ümeyyeoğulları'nın birlik beraberliklerini kaybettikleri hatta bazı Ümeyyeoğulları'na mensup kişilerin halife Yezîd'e karşı muhalif gruplar ile işbirliği yaptıklarını ortaya koymaktadır. Bu sebepten dolayı Müslim b. Ukbe, Medine'de yeniden kontrolü sağladıktan sonra halifeye ihanet ettiğini düşündüğü Amr b. Osman'ı Ümeyyeoğulları'na mensup olmasına rağmen cezalandırmaktan çekinmemiştir.

Sonuç olarak Yezîd dönemi Ümeyyeoğulları açısından oldukça çalkantılı geçmiştir. Muâviye döneminde bazı problemler yaşansa da bunlar zamanında ve yerinde müdahaleler ile çözümlenerek düzen muhafaza edilmiş ve Ümeyyeoğulları arasındaki birlik korunmuştur. Ancak Yezîd döneminde sorunlara yüzeysel olarak yaklaşmış ve bu durum özellikle Ümeyyeoğulları açısından güvensizlik ve kargaşa ortamı yaratmıştır. Özellikle halife Yezîd'in akrabalarına karşı takındığı tavır Ümeyyeoğulları'nın fazlasıyla birbirlerinden uzaklaşmalarına neden olmuştur. Çünkü halife Yezîd en önemli meselelerde karar verirken olayların ana sebebini ve akrabalarına

⁷² Taberî, *et-Târîh*, 5/485-486; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/456; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/618-620.

⁷³ ed-Dîneverî, *el-Ahbâr*, 264.

⁷⁴ ed-Dîneverî, *el-Ahbâr*, 266; Taberî, *et-Târîh*, 5/494.

olan güvenini bir kenara bırakarak kulaktan duyma bilgiler ile yargılama ve infaz gerçekleştirmiştir. Bu da Yezîd tarafından görev verilen Ümeyyeoğulları ile ikinci planda bırakılan Ümeyyeoğulları'nın arasını açarak birlik ve beraberliğin kaybolmasına sebebiyet vermiştir. Yine Yezîd dönemine genel olarak bakıldığında, Muâviye döneminde devam ettirilen Hicaz'ın Ümeyyeoğulları eli ile kontrol edilmesi ve Müslümanlar açısından oldukça önemli olan hac emîrlüğünün Ümeyyeoğulları'na mensup kişilere verilmesi geleneklerinin devam ettirildiği görülür. Ancak Hicaz bölgesinin emniyette olması için uygulanan bu yöntem Muâviye döneminde olduğu kadar olumlu sonuçlar vermemiştir.

4. II. Muâviye b. Yezîd Dönemi (64/683-684)

4. 1. II. Muâviye b. Yezîd Döneminde Ümeyyeoğulları Arasındaki Siyasî İlişkiler

Muâviye b. Yezîd 43/663 tarihinde doğmuştur. Ebû Leylâ künyesi ile meşhur olmuştur ancak bunun dışında Ebû Abdurrahmân ve Ebû Yezîd şeklinde iki künyesi daha bulunmaktadır. II. Muâviye'nin nesebi Muâviye b. Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyân b. Harb b. Ümeyye şeklindedir.⁷⁵ II. Muâviye 64/683 tarihinde babası Yezîd b. Muâviye'nin vefat etmesi üzerine tahta geçmiştir. Onun 64/683-684 yılları arasında üç ay ya da kırk gün halifelik yaptığı ve halife olduğu sırada henüz yirmi bir yaşında olduğu söylenir. Muâviye b. Yezîd, Receb 64/Şubat 684 tarihinde Şam'da vefat etmiştir.⁷⁶

Çok kısa bir süre halifelik yapmış olan Muâviye b. Yezîd yani II. Muâviye döneminde Ümeyyeoğulları açısından kayda değer çok fazla olay yaşanmamıştır. Bununla birlikte birkaç rivayetten bahsedilebilir.

Öncelikle II. Muâviye babası Yezîd vefat ettikten sonra istemeyerek de olsa yönetimi devralmıştır. Bu durum çok uzun sürmemiş ve II. Muâviye hilâfetten vazgeçtiğini halka açıklayarak halife olacak kişinin seçimle belirlenmesi gerektiğini söylemiş ve evine giderek ölünceye kadar evinden çıkmamıştır.⁷⁷ Onun zehirlenerek veya darp edilerek öldürüldüğü de söylenir.⁷⁸ II. Muâviye ölüm döşeğinde iken kendisinden sonra yerine birini bırakıp bırakmayacağı sorulduğunda “Ben bu işin acılığını âhirete, tatlılığını da Ümeyyeoğulları'na bırakmak istemiyorum” diyerek kendisinden sonra yerine veliaht tayin etmeden vefat etmiştir. Mervân Medine muhasarasından kaçıp başkente geldiği için II. Muâviye vefat ettiği esnada Şam'da idi. II. Muâviye'nin defni esnasında Mervân da orada bulunmaktaydı.⁷⁹

⁷⁵ Mehmet Ali Kapar, “Muâviye b. Yezîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30/335.

⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/467-468; Kapar, “Muâviye b. Yezîd”, 335-336.

⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/663-664; İhsan Arslan, *İslâm Tarihi'nden Yansımalar* (İstanbul: Okur Akademi, 2016), 67.

⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/468.

⁷⁹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 2/17-18; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/467-468; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/663-664.

Bu olay çerçevesinde Ümeyyeoğulları arasında Muâviye b. Yezîd'in akrabalık bağlarını veya kendi makam ve mevkiini gözetmeyip Allah korkusu ile karar alan nâdir isimlerden birisi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda kendi kabilesi olan Ümeyyeoğulları'nı bir kenara bırakarak hak edenin halife olması ve seçimle iş başına gelmesi gibi fikirleri ortaya attığı için yine kendi akrabaları tarafından yönetimin elden gideceği korkusu ile öldürülmüş olma ihtimali mevcuttur. Bu konuda kesin bir bilgi olmasa da bazı rivayetler II. Muâviye'nin kendi akrabaları tarafından öldürüldüğüne işaret etmektedir. Özellikle kendisinden sonra halife olan Mervân'ın bu esnada başkent Şam'da bulunması ve II. Muâviye'nin defni sırasında yapmış olduğu konuşma okların daha keskin bir şekilde Mervân üzerine çevrilmesine sebep olmaktadır.⁸⁰

Muâviye b. Yezîd'in cenaze namazını kardeşi Hâlid b. Yezîd ya da amca çocukları Osman b. Anbese veya Velîd b. Utbe tarafından kıldırıldığı hususunda farklı rivayetler vardır.⁸¹ Hangi rivayet esas alınır alınmaz sonuç olarak II. Muâviye'nin cenaze namazını kendi yakın akrabalarından biri kıldırmasıdır. Bu olay ışığında Ümeyyeoğulları'ndan kimin II. Muâviye'ye daha yakın olduğu ve ondan sonra kimin yönetime geçeceği hususlarında tahmin yürütülebilir. Çünkü Muâviye b. Ebû Süfyân ve Yezîd b. Muâviye dönemleri istisna olmakla beraber genellikle vefat eden yöneticinin cenaze namazını kıldırın kişinin onun yerine geçecek en uygun isim olduğu düşünülüyordu. Dolayısıyla II. Muâviye'nin cenaze namazını kıldırın isimlerin ona en yakın ve yönetime aday kişiler olduğu söylenebilir. Rivayette adı geçen üç ismin de Ebû Süfyân'ın soyundan yani Süfyânî ailesinden olması bu ihtimali daha da güçlendirmektedir.

Oldukça kısa süren Muâviye b. Yezîd döneminde Ümeyyeoğulları açısından dikkate değer konular II. Muâviye'nin vefat süreci ve vefatının ardından yaşanan olaylar ile sınırlıdır. Sonuç olarak Muâviye b. Yezîd halife olduktan üç ay ya da kırk gün sonra 64/684 tarihinde yirmi bir yaşında iken vefat etmiştir.⁸² Onun ardından bir süredir Müslümanlar ve Ümeyyeoğulları nezdinde itibar kazanmış olan Mervân b. Hakem yönetime geçmiş ve hilâfetin Ümeyyeoğulları'nın Süfyânîler kolundan Mervânîler koluna geçmesini sağlamıştır.⁸³

Sonuç

Süfyânîler döneminde ilk etapta Ümeyyeoğulları devletin önemli makamlarından uzak tutulmuş ve küçük çaplı görevler yürütmekle yetinmişlerdir. Muâviye b. Ebû Süfyân döneminde Ümeyyeoğulları genellikle aynı hedef doğrultusunda toplanmakla birlikte bazen de ufak çaplı anlaşmazlıklar yaşamışlardır. Muâviye en önemli görevlere Ümeyyeoğulları yerine daha fazla güvendiği başka kabilelerden kişileri atamıştır. Bunun yanında oğlu Yezîd ve diğer yakın akrabalarını yanında tutmuş ve onlardan siyasî anlamda yararlanmışlardır. Muâviye döneminde

⁸⁰ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 2/17-18; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/664; Kapar, "Muâviye b. Yezîd", 30/335-336.

⁸¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/468; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/662.

⁸² Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 255; Taberî, *et-Târîh*, 5/501-502; İbn Abdirabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 5/140; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/468; Kapar, "Muâviye b. Yezîd", 30/336.

⁸³ Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, 253; Taberî, *et-Târîh*, 5/530; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/663.

hac emîrliğini Ümeyyeoğulları'na mensup kişilerin yürütmesi geleneği başlanmış ve bu gelenek Emevî Devleti'nin hâkimiyeti boyunca devam etmiştir. Bu dönemde Muâviye ve Mervân arasında anlaşmazlıklar vuku bulmuş ve ikisi arasında siyasî çekişmeler yaşanmıştır. Muâviye bu dönemde oğlu Yezîd'i her zaman ön planda tutarak Ümeyyeoğulları nezdinde ona itibar kazandırmıştır. Nitekim Muâviye döneminin en önemli olayı Yezîd'in veliaht bırakılması ve Ümeyyeoğulları'nın bu olay karşısındaki tutumudur. Muâviye oğlu Yezîd'in veliahtlığı hususunda ilk olarak Ümeyyeoğulları'nın onayını almaya çalışmıştır. Bu konu üzerine Ümeyyeoğulları arasında bazı anlaşmazlıklar çıkmıştır. Muâviye veliahtlık hususunda Mervân ve Saîd b. Osman ile büyük problemler yaşamış ancak her ikisinin de onayını alarak istediği şeye ulaşmıştır. Muâviye döneminin sonunda Ümeyyeoğulları Yezîd'in veliahtlığı hususunda fikir birliğine varmışlardır. Yezîd döneminde ise Ümeyyeoğulları daha önce olduğu gibi yine Hicaz bölgesi valiliklerine atanmışlardır. Yezîd, halifeliği döneminde Mervân ve onun yakınları ile bazı siyasî çekişmeler yaşamıştır. Bunun yanında Yezîd kendi kardeşleri ve yakın akrabalarından ise destek görmüştür. Bu dönemde Mervân, Ümeyyeoğulları üzerindeki hâkimiyetini daha da güçlendirmiş ve Müslümanlar nezdindeki itibarını artırmıştır. Ardından Mervân kazanmış olduğu bu itibar sayesinde Ümeyyeoğulları'nın desteğini almış ve hilâfeti Muâviye b. Yezîd'den devralarak Süfyânîler dönemine son vermiş, Emevî Devleti'nin ikinci kolu olan Mervânîler kolunun ilk halifesi olmuştur.

Kaynakça | References

- Ahmed b. Hanbel. *Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. 6 cilt. Kâhire: Müessesetu Kurtuba, t.y.
- Akyüz, Vecdi. *Hilâfetin Saltanata Dönüşmesi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1991.
- Algül, Hüseyin. "Fedek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Apak, Âdem. *Anahatlarıyla İslâm Târîhi 3*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Apak, Âdem. *Erken Dönem İslâm Tarihinde Asabiyet*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Arslan, İhsan. *İslâm Tarihi'nden Yansımalar*. İstanbul: Okur Akademi, 2016.
- Arslan, İhsan. *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı*. İstanbul: Okur Akademi, 2020.
- Aycan, İrfan. *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebû Süfyân*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1990.
- Aycan, İrfan. "Muâviye b. Ebû Süfyân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/332-334. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Belâziirî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ. *Ensâbü'l-eşrâf*. thk. Muhammed Hamîdullah vd. 13cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1416/1996.
- el-Buhârî. Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir. 9 cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Buzpınar, Ş. Tufan & Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Haremeyn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/153-157. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *İslâm'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz. İstanbul:Kitabevi Yayınları, 1997.
- Della Vida, Giorgio Levi. "Emevîler". *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. 4/240-248. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1977.
- Dibsizgöl, Hamza. *Emevî Devleti Döneminde Ümeyyeoğulları Arasındaki Siyasî Mücadeleler*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe. *el-Ahbârü't-tvâl*. thk. Abdülmün'im Âmir. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1379/1960.
- Ebû Mihnef, Lût b. Yahyâ. *Makelü'l-Hüseyin*. Bağdat: 1397/1977.
- Erkocaaslan, Recep. *H. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Halîfe b. Hayyât. *et-Târîh*. thk. Ekrem Ziya Umerî. Dimaşk: Dâru'l-Kalem & Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1397/1977.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-İkdü'l-ferîd*. 8 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1984.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sakâ vd. 2 cilt. Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1374/1955.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsîn et-Türkî. 21 cilt. Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1417/1997.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *el-İmâme ve's-siyâse*. thk. el-Üstâz Ali Şeyrî. 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-Edvâ, t.y.

- İbnü'l Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-târih*. thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî & Muhammed Yûsuf ed-Dekkak. 10 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431/2010.
- Kapar, M. Ali. "Muâviye b. Yezîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/335-336. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Kılıç, Ünal. *Tartışmaların Odağındaki Halife Yezîd*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016.
- Kılıç, Ünal. "Yezîd I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/513-514. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Lammens, Henry. "Muâviye". *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. 8/438-444. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Rayyis, Ziyâüddîn. *İslâm'da Siyasî Düşünce Tarihi*, çev. İbrahim Sarmış. İstanbul: Nehir Yayınları, 1995.
- Sandıkçı, S. Kemal. "Tulekâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/361-362. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târihu't-Taberî*. 11 cilt. Beyrût: Dâru't-Türâs, 1387/1967.
- Ya'kûbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb. *Târihu'l-Ya'kûbî*. thk. Abdülemîr Mühennâ. 2 cilt. Beyrut: y.y., 1413/1993.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Yezîd b. Muâviye". *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. 8/411-413. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986.
- Yiğit, İsmail. "Emevîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/87-104. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. eş-Şeyh Şuayb el-Arnaût vd. 25 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.